

Kolejka, Josef

**Mezinárodní socialistické hnutí o "východní otázce" v letech
1848-1914**

In: *Studia Balkanica Bohemoslovaca : (příspěvky přednesené na I. celostátním balkanistickém symposiu v Brně 11.-12. prosince 1969)*.
Pražák, Richard (editor); Dorovský, Ivan (editor). 1. vyd. Brno:
Universita J.E. Purkyně, 1970, pp. 127-135

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/120678>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MEZINÁRODNÍ SOCIALISTICKÉ HNUTÍ O "VÝCHODNÍ OTÁZCE" V LETECH 1848-1914

Josef K o l e j k a , Brno

Při své práci na téžinách socialistické teorie národnostní otázky jsem považoval za nutné zpracovat v samostatných studiích nejen "polskou otázku", ale také "východní", resp. "balkánskou otázku", totiž názory jednotlivých socialistických teoretiků a pak i celého mezinárodního socialistického hnutí o postavení jižních Slovanů nebo všech balkánských národů - návrhy na jejich národní a státní bytí spod. Zatímco v prvním případě jsem se mohl opřít o dostatek starší a novější literatury a také o "přízeň" většiny socialistických myslitelů a praktiků vůči Polákům, bylo třeba zkoumat "východní otázku" v původních čobových projevech. Až dosud totiž známe z literatury Marxovy a Engelsovy názory na balkánské národy z let 1853-1856 (ze starší edice z roku 1897) a nové jsou zpracovány jejich názory na jižní Slované především z let 1848-1849, přičemž hodnocení hnutí jihoslovanakých a ostatních balkánských národů bylo až do 80.let minulého století vcelku nepříznivé. Teprve od 90.let se začali dívat socialisté na Balkán jinak. Ale ještě nedávno (v 50.letech) nebylo v sovětské, bulharské i jiné marxisticko-leninské literatuře úplně jasno, jak vysvětlovat Marxovy a Engelsovy výroky o balkánských národech z 19.století. Pro předběžnou ilustraci uvedu, že bulharští historikové dokazovali v letech 1952-1954 mimo jiné právě na Marxových a Engelsových výrociích správnost či pokrokovost spojenectví jižních Slovanů s carským Ruskem - s jejich "osvoboditelem". Ale před 80-90 lety - např. W.Liebknecht Marxovým nebo Engelsovým dopisům o "východní otázce" tak, že Rusko sleduje na Balkáně dobytelské cíle a že balkánští Slované jsou jeho "agenty". Pravivoci němečtí a rakouští sociální demokraté pak využívali při zahájení první světové imperialistické války některých Marxových a Engelsových výroků o carském Rusku a o "kontre-revolučních Slovanech" k ospravedlnění války kaiserovského Německa proti Rusku. - Dodejme ještě, že starosti s interpretací některých projevů Marxe a Engelse jsme měli také my, Maďaři, Rumuni i jiní.

Postavení mezinárodního socialistického hnutí k jihoslovanakým a balkánským národům byl až dosud zpracován pro období 1848-1849, resp. 1853-1856. Některé novější práce o vztahu socialistického hnutí k národnostní otázce vůbec nebo v Německu dávají popud ke studiu názorů na řešení "východní otázky" v díle K.Marxe, B.Engelse, W.Liebknecha, K.Kautského E.Bernsteina aj., kteří diskutovali o vývoji v "evropském Turecku"

v 70.-90. letech. Spolu s "polskou otázkou" stávala se právě "balkánská otázka" podnětem k diskusi o zásadním stanovisku II. internacionály k národnostní otázce. Od let 1896-97 se dovršuje změna v nazírání mezinárodního socialistického hnutí na národnostní otázku a na hnutí v jihovýchodní Evropě. V nových diskusích, do nichž zasáhli v Německu, Bernstejn, Kautsky, Liebknecht - v Anglii Hyndman, ve Francii Quesada - které se účastnili i socialisté v Itálii a v Belgii a také v Rakousku nebo i v ruské části Polska, začalo konečně převažovat mínění, že protiturecké hnutí balkánských národů je oprávněné a spravedlivé.

Od přelomu 19. a 20. století se stávala "východní", resp. "balkánská otázka" důležitá především pro rakouské socialisty, kteří musili řešit "jihoslovenskou otázku" jako součást vlastní komplikované národnostní otázky v habsburské monarchii (Renner, Bauer - a také Kristan, Demetrovič a jiní). V té době zaujímali stanovisko o Balkáně (o Turecku a o jihoslovenském hnutí) také ruští socialisté emigranti (Lavrov, Plechanov), balkánská problematika se dostávala na přetřes do prostředí polského socialismu (Luxemburgová, hlavně pak Kelleš-Krauz, Wasilewski) a také čeští socialisté (Huďec) se vyslovovali o hnutí balkánských národů. Od roku 1897 dávaly příležitost k této diskusi o Balkáně události z let 1903, 1908 a 1911-1913 - a to vždy ve spojitosti s otázkou nutnosti boje za mír a proti válce. Hrozba války sice vnášela do socialistického hnutí opět ono kritérium "podřizování" práva na sebeurčení důležitějším úkolům revolučního hnutí proletariátu západní Evropy, ale na druhé straně se přece jen začala poznávat právě v osvobozeneckém hnutí malých národů možnost získání spojení pro cíle proletářského hnutí (Bauer, hlavně V.I.Lenin).

Studie o socialistickém poznávání a hodnocení "východní otázky" je možná více příspěvkem k národnostní otázce vůbec, ale na druhé straně zjištění kritérií pohledu na hnutí balkánských národů může napomoci při konečném hodnocení složitého a zdlouhavého procesu rozpadu tureckého panství v Evropě a emancipačního hnutí balkánských národů - což všechno je zahrnuto v pojmu "východní otázka".

Svou práci jsem rozdělil do 9 kapitol, v nichž sleduji Marxovo a Engelsovo stanovisko k rakousko-uherským Slovanům v letech 1848-1849 a k "východní otázce" v období Krymské války /I/, dále "jihoslovenskou a balkánskou problematiku v období I.internacionály a zejména v letech 1875-1878" /II/, resp. Engelsovy názory z let 1882-1890, vyjádřené v několika dopisech K.Kautskému, E.Bernsteinovi, A.Bebelovi, J.Nadejdovi a ve známém článku o ruské zahraniční politice /III/. IV. kapitola, kte-

rá uzavírá první část studie, sleduje ohlas "východní otázky" z let 1896-1897. V druhé části se zabývám ohlasem "makedonské otázky" z roku 1903 /V/, mladotureckou revolucí a "novou balkánskou krizí" z roku 1906 /VI/ a reakcí na balkánské války 1912-1913 /VIII/. Vložená kapitola VII a závěrečná kapitola IX sledují vývoj "národnostního programu" socialistů balkánských národů z období 1896-1910 a 1910-1914.

V rámci sborníku uveřejňuji předběžné znění VI. kapitoly. Ohlas "východní otázky" z let 1896-1897.

V poznávání balkánské nebo vůbec východoevropské problematiky vykonal mnoho časopis "Die Neue Zeit", v kterém byla uveřejněna již v letech 1885-1895 řada kratších zpráv a recenzí o obchodní politice balkánských států, o národnostních rozporech např. mezi sedmihradskými Rumuny a Maďary, o agrárních poměrech v Rumunsku, o statistických údajích v Srbsku apod. K vyjádření názorů na řešení národnostních poměrů v "evropském Turecku" došlo až v letech 1896-1897. První kongresy II. internacionály si všimaly především otázek boje proti nebezpečí války a za udržení míru - takže změny na mapě Evropy (a k takovým důsledkům by musilo vést vyhlášení např. práva na sebeurčení národů - domnívali se mnozí socialisté) se jevily nežádoucí. To se nezdálo správné některým polským socialistům, kteří v roce 1895 připravovali pro IV. kongres Mezinárodního dělnického sdružení v Londýně (1896) rezoluci o obnově starého hesla I. internacionály - totiž práva na zřízení samostatného Polska. Ale sjezd v Londýně nakonec vyhlásil zásadu práva na sebeurčení všech národů. Diskuse o této otázce však trvala jen krátce, a tak se nedostal ke slovu bulharský zástupce, jehož příspěvek o "východní otázce" uveřejnila "Die neue Zeit" až v březnu 1897.

Stanoviško bulharského socialisty, uveřejněné pod názvem "Die bulgarische Sozialdemokratie und die Orientfrage", obviňuje Anglii, že si přála zachování Turecka jako "svého trhu" a že se nestarala o utlačované národy v osmanské říši. Západ sice dal popud ke vzniku buržoazií na Balkáně, ale zároveň svou podporou tureckého panství bránil jejich rozvoji. Naproti tomu Rusko při svém postupu na Konstantinopol podporovalo morálně i materiálně národní hnutí na Balkáně, a proto se vztahy balkánských národů s Ruskem vyvíjely příznivě. Tak se stalo, že civilizované západní země sehrály na Východě roli nedemokratickou a reakční, kdežto barbarské Rusko se naopak stalo předbojovníkem civilizace a pokroku. Kdyby Západ pomáhal balkánským národům ke svobodě, získal by jejich sympatie a odlákal by je od ruského vlivu. Což nebyly by lepší obranou proti carismu sice malé, ale moderní balkánské státy? Ať převezme

roli protektora balkánských národů Západ, ať se zasadí o jejich osvobození - a buďe po ruském vlivu.

Kdyby byl tento článek uveřejněn ještě v první polovině roku 1896, jistě by vzbudil senzaci a také odpor. Ale čtenáři časopisu "Die neue Zeit" byli jednak poučeni o právu na sebeurčení národů z článků O "polské otázce" od K.Kautského a jiných autorů a byli také informováni o novém pohledu na "východní otázku" z článku E.Bernsteina. Ten pod dojmem nejnovějších událostí v Turecku, kde došlo v srpnu 1896 ke krvavým řežím Turků proti Arménům a k povstání Kréťanů, žádal, aby se sociální demokracie sjednotila v názorech na hodnocení událostí v osmanské říši a působila pak na politiku svých zemí vůči Turecku. Přirozenou tendencí demokratické strany je sympatizovat s každým emancipačním hnutím, ale na druhé straně víme - psal Bernstein - že ne každý boj utlačované národnosti proti nadvládě je i osvobozeným hnutím. Pozdvižení afrických kmenů, kteří provozují obchod s otroky, proti evropským kulturním národům, jsou nepřátelská. Kultura nepřátelské nebo kultury neschopné národy nemají práva na naše (rozuměj socialistické - J.K.) sympatie. Bernstein si uvědomuje relativnost vymoženosti kultury, ale přece jen jí považuje nadále za měřítko sociálně demokratického postoje k národně osvobozeným hnutím. Bernstein rozlišuje tato hnutí a upozorňuje na to, že mimoevropské nebo poloevropské národy mohou ohrožovat rozvoj civilizovaného národa v Evropě. Bernstein však podtrhuje, že toto ohrožení musí být vážné, a že nelze kvůli maličkostem odmítat snahy utiskovaných národů a slibovat jim osvobození "až po konečném vítězství socialismu".

Při této příležitosti kritizuje Bernstein výsledky IV. kongresu Mezinárodního dělnického sdružení v Londýně z roku 1896; kongres se prý "vykročil" právě tímto "krásným odkazem" z potřebných závěrů. Bernstein se domnívá, že Poláci a další jiní neosvobození mají právo na svou státní svobodu ještě za kapitalismu. Utláčované národnosti se proto snaží využívat každé příležitosti k dosažení svobody, podobně jako dělníci bojují za vyšší mzdy už teď a nečekají, až na socialismus. A tak nelze upírat národnostem právo na jejich sebeurčení, třebaže někdy koliduje s našimi (socialistickými) momentálními zájmy, třebaže nás poměry nutí - jak tomu bylo v evropských revolučních stranách v polovině 19. století - k odmítavému postoji ke křesťanským poddaným osmanské říše.

Bernstein nechce uvažovat o tom, zda to bylo vždy správné, zda se v tomto směru nepřehánělo. Nepochybuje o tom, že evropská revoluce byla dlouho v právu, když viděla v Rusku svého hlavního nepřítele a Turecku

dočasného spojence. Jaká je situace dnes? Dnes je Turecko nástrojem ruské diplomacie. Před 30 až 40 lety bylo snad možné uvažovat o tom, že je nutné Turecko regenerovat. Ale Engels upozornil v roce 1890 na to, že turecké ani jiné východní (v německém textu "orientalisch") panství se nedá sloučit s kapitalistickou společností. A tak se nelze divit tomu, že všechny podrobené a civilizace schopné národnosti Turecka dávaly přednost ruskému absolutismu před tureckou "svobodou", kterou nyní na sobě pociňují Arméni. Sociální demokracie musí podporovat hnutí Arménů za svobodu a musí požadovat od německé vlády takovou východní politiku, která bude cílevědomě usilovat o vytvoření životaschopné turecké státnosti, jež se zbaví svých odstředivých částí. Cíl může být nedosažitelný, ale jako opoziční strana máme za povinnost tak činit. Pomatu... e, že Německo dosud neudělalo nic, aby si získalo přízeň národů a že naopak vždy stálo na straně utlačovatelů.

K problematice "východní otázky" se Bernstein vrátil v únoru 1897, když se západoevropská veřejnost vzrušila zásahem velmocí v "krétské otázce". Bernstein v tomto novém článku vystupuje nepřímo proti tureckému postoji některých německých sociálně demokratických časopisů. Bernstein ví, že z hlediska zájmu udržet v Evropě mír (a to byla hlavní deviza kongresů II. internacionály), jsou Řekové "rušiteli", ale neso... hlásí s tím, aby sociálně demokratické časopisy odsuzovaly "vzdorovitost" krétských kandidátů. Bernstein se domnívá, že Řekové mají všechna práva na spojení s Krétou a nevidí v jejich počínání "ruské vlivy". O zachování integrity Turecka usiluje dnes Rusko. Pokud Bulhaři, Srbové a Rumuni jdou s Ruskem, pak jen v důsledku konstelace určitých sil, mimo jiné také v důsledku "středoevropské politiky" Německa a Rakousko-Uherska. Turecko je neživotaschopné a proto je správné, aby se od Turecka oddělili ti, kteří se liší od Turků rasově a nábožensky. Bernstein dále upozorňuje na to, že lidé ve Francii, Anglii a v Itálii podporují právo Řeků na Krétu a že je tudíž povinností německých sociálních demokratů připojit se k této hlasům.

Pro podporu Řecka v jeho nárocích na Krétu se vyslovovali tehdy v únoru-březnu 1897 francouzští quésdisté (spolu s radikály a také s částí katoliků!), kteří žádali, aby francouzská vláda pomáhala uskutečňovat právo na sebeurčení národů proti Turkům. Také italsí socialisté sympatizovali tehdy s Řeky a Kréťany. Helenofilství nadchlo i belgické socialisty, kteří tehdy svolávali do Bruselu velký protestní míting, na němž mluvil Vandervelde. Ve Francii jen malá skupina socialistů tzv. allemánské sekce odmítala projevy sympatií pro Řeky. Angličtí sociální

demokraté kolem časopisu "Justice", řízené H.M.Hyndmanem, povežovali protiturecké stanovisko socialistů za "jasné bláznovství".

V Německu následoval Bernstein K.Kautsky, který v centrálním orgánu strany "Vorwärts" ze 4. března 1897 žádal, aby německá sociální demokracie projevila sympatie Řekům a Kréťanům. Naproti tomu W.Liebknecht napsal do "Vorwärts" ze dne 10.března 1897 článek, v němž tvrdil, že nevidí žádného důvodu k tomu, aby sympatizoval s něčím jiným než jen s autonomií národů na východě Evropy do té doby, "dokud internacionální socialismus neučiní konec všemu útlaku". Vůbec se zdá Liebknechtovi podivné, že se vidí málem v každém zloději dobytka, který má spory s Tureckem, hned "potlačovaná národnost". Liebknecht nadále trvá na tom, že hlavním kritériem rozhodování sociální demokracie je "ruské nebezpečí".

Proti Liebknechtovi vystoupil v časopise "Die neue Zeit" znovu Bernstein článkem "Kréta a ruské nebezpečí". Bernstein tu vytyká Liebknechtovi, že pohlíží na utlačované národnosti jako na méněcenné, ačkoli sám přece zastává pro Poláky právo na sebeurčení. Hnutí utlačovaných národností samozřejmě nesmějí škodit zájmům evropské demokracie, ale boj Arménů a Řeků není v protikladu k demokracii. V citovaném článku polemizuje proti tvrzení dalšího německého sociálně demokracického listu "Sächsischer Arbeiterzeitung" o tom, že nově utvořené balkánské státy nejsou dostatečnou hrází proti ruskému postupu k Černému moři a že takovou bariérou by mohla být rakousko-uherská velmoc. Bernstein se udiveně ptá, proč by mělo Rakousko-Uhersko nastupovat "turecké dědictví" proti Rusku. Je si sice vědom "ruského nebezpečí", ale myslí si, že má dnes "jiné formy".

Ještě nebyl Bernsteinův článek zveřejněn, když "Vorwärts" oznámil (17.března 1897), že sociálně demokratičtí poslanci projednali události na východě a rozhodli se vyslovit podporu sebeurčovacímu právu Kréťanů a protestovat proti každému pokusu Německa násilně se vměšovat do krétské záležitosti. Bernstein pak připojil (v citovaném článku v "Die neue Zeit") k tomuto oznámení několik poznámek o dřívější úloze Turecka nebo i Rakouska vůči Rusku. Soudí, že Rakousko je příliš heterogenní a nemůže být proto důsledným protivníkem Ruska. Německo nemá (nemá mít) žádné speciální zájmy na Balkáně. Na Balkáně neexistují německé zájmy, ale zájmy evropské demokracie proti východnímu despotismu ruskému i tureckému. Teorie hrází zastarala (viz Engels!). Všechny skutečnosti mluví pro to, sby německá sociální demokracie podporovala osvobozovací boje na Balkáně.

Ze závěrečné Bernsteinovy poznámky o postoji západoevropských socialistických stran se znovu potvrzuje, že francouzští i jiní socialisté "bolestně pocítovali" postoj německých sociálních demokratů, kteří tak dlouho nemohli najít správné slovo pro sebeurčovací právo národů. Jedině Hyndmanova skupina byla zásadně proti tomuto "antitureckému postoji". A Hyndman byl pozván W. Leibknechtem, aby znovu napsal do "Vorwärts" své mínění "proti pánům z Neue Zeit". Hyndman tak učinil v květnu 1897, když komentoval vítězství Turků nad Řeky - málem s pocitem sebeuspokojení. Tehdy vyšel v anglickém časopise "Socialdemokrat" článek B. Baxe "The Radical Movement and Socialism", v němž autor odmítal národní ideu vůbec. Anglickým socialistům mají být lhostejné nejen národní snahy Řecka, ale i Poláků.

Proti "pánům z Justice" vystoupil opět v "Die neue Zeit" Bernstein, který v článku "Der Sieg der Türken und die Sozialdemokratie" odsuzoval sympatie pro Turky. Kdyby sociální demokraté všech zemí prosadili své stanovisko a tlačili své vlády, pak by pravděpodobně nemohli Turci posílit vojenské síly proti Řecku.

Významným socialistickým příspěvkem k poznání a hodnocení "východní otázky" z roku 1897 byl článek polského sociologa A. Kelles-Krauze, nazvaný "Mezinárodní politika proletariátu". Kelles-Krauz nejdrívě vyjádřil motivy prořeckých sympatií francouzských socialistů a odmítl přitom stanovisko jiného polského socialisty W. Jodko-Narkiewiczze i W. Liebknechta, jehož brožura "Má být Evropa pokozděána?" vyšla právě na jaře 1897 v polském překladu. Kelles-Krauz zjišťuje ve svém článku, že hnutí na obranu utlačovaných národností v Turecku je pokračováním staršího boje mezi revolucí a kontrarevolucí, v němž skutečnými dědici revolucionářů jsou socialisté. "Evropský koncert" (velmocí) je pokračování Evropské aliance: celistvost Turecka je dnes v zájmu všech evropských kapitalistů. Polsky socialista proto uznává argumenty západoevropských socialistů o tom, že boj proti sultánovi je v podstatě bojem i proti evropským kapitalistům. Filhelénství není "mělkým proudem měšťanského liberalismu", jak se domnívá Liebknecht. Kelles-Krauz v něm vidí zároveň i třídní pohled. Polsky socialista tedy vítá francouzskou podporu protitureckému hnutí na Bosporu, ale zdá se mu nelogické, proč právě francouzští socialisté v tom samém čase vytýkají polským socialistům, aby neutráceli své síly v boji za národní samostatnost.

Kelles-Krauz vyslovuje v časopise "Przedświt" zároveň požadavek, aby si mezinárodní socialistické hnutí formulovalo přesnější úkoly v oblasti zahraniční politiky - a odvolává se na podobné záměry Angličanů.

na Hyndmana a Francouze Hardynse. Kelles-Krauz má na mysli jakýsi "minimální program" mezinárodní politiky, v kterém by bylo vyjádřeno socialistické stanovisko k různým příměrím mezi státy a bloky, k teritoriálnímu rozsahu států, ke koloniální politice a také k právu národů na sebeurčení. Sám s. domnívá, že by "mezinárodní politika" proletariátu měla vycházet z těchto dvou základních skutečností: 1. Je třeba se snažit o to, aby bylo Rusko, tento "sloup reakce" v Evropě, bezmocné - a nejlepším prostředkem k tomu je obnovení Polska. 2. Vzhledem k rysujícímu se kontinentálnímu bloku vedeného Ruskem proti Anglii je třeba podporovat Anglii jako zemi nejvíce rozvinutou a nejvíce civilizovanou. Anglie však musí demokraticky vyřešit otázku koloniální, jak na to upozorňuje Hyndman.

Z těchto dvou aspektů "mezinárodní politiky" pak udává Kelles-Krauz obsah "východní otázky", resp. navrhuje postup proletariátu ve vztahu k národnostem turecké říše. Proti postupu Ruska ke Konstantinopoli nelze hájit celistvost Turecka, jak to činí Liebknecht, protože soudobé Turecko je neschopné postavit se proti Rusku, naopak je s to přijmout podřízení Rusku. Sociální demokracie musí počítat s živelným a nevyhnutelným napětím odstředivých sil v Turecku. To může učinit konec konců podpořit i hnutí mladoturků a provedení potřebných reform v říši. Kelles-Krauz však odmítá takové reformy, které by přiznaly provinciím jen určitou autonomii a ponechaly by převahu Turků v celém státě. Řekové, Arméni a Slované neuznají nadřazenost Turků. Nikoli autonomie národů, ale "balkánský svaz" s rovnoprávnými národnostmi na demokratických a decentralistických zásadách je východiskem ze situace. Nikoli dělení Turecka, ani udržování jeho celistvosti, nikoli úplná nezávislost malých státeků v podobě Srbska, Bulharska a Řecka, které jsou předem odkázány na protektorát Ruska nebo Rakouska, ale jediným proletářským řešením je balkánský svaz, kterému bude protektorem demokratická Evropa, jež nepřipustí Rusko za hranice Černého moře.

V závěru svého článku o "mezinárodní politice proletariátu" doporučuje Kelles-Krauz sledovat tyto otázky bedlivěji než dosud, odhalovat ruskou diplomacii na balkánském poloostrově a demaskovat její stoupence u balkánských národů, ale zároveň "musíme vši silou podporovat tamní revoluční hnutí, namířené jak proti turecké, tak i proti ruské nadvládě".

"DER INTERNATIONALE SOZIALISMUS ÜBER DIE ORIENTALISCHE FRAGE"

Ist kein unbekanntes Thema aber bisher haben wir vor allem Beurteilungen von Marx, Engels und Lenin benützt. Ich versuche also auch andere sozialistische Anschauungen und Beurteilungen der Gesamtsituation im "türkischen Europa" festzustellen. "Orientfrage" oder vom Ende des 19. Jhts an auch "Balkanfrage" - das war Thema, vom dem auch Liebknecht und Bebel, Kautsky und Bernstein, Hyndman und Quesada, Renner und Bauer, Kelles-Krauz und Wasilewski, Plechanov, Trotzki und Lenin geschrieben und oftmals darüber auch gestritten haben.

Meine Arbeit habe ich in 9 Kapitel geteilt:

1. Marx und Engels von den österreichischen Südslawen 1848-1849 und über die "orientalische Frage" 1853-1956.
2. Südslawische und Balkan-Problematik in der Periode der I. Internationale und besonders in Jahren 1875-1878.
3. Engels' Anschauungen von Balkan-Slawen in Jahren 1882-1890.
4. "Orientfrage" in Jahren 1896-1897.
5. "Makedonische Frage" 1903.
6. Jungtürkische Revolution und "neue Balkan-Krise" 1908.
7. Nationalitätenfrage in der sozialistischen Bewegung auf den Balkan (1910).
8. Balkankriege 1912-1913.
9. Entwicklung der sozialistischen Bewegung in den Balkan-Ländern vor dem I. Weltkrieg.

Die Sechste Kapitel, die ich hier im tschechischen Wertlaut erscheinen lasse, beschreibt die Diskussion zwischen Bernstein, Kautsky, Liebknecht, Hyndman, Quesada und Kelles-Krauz. In Jahren 1896-1897 haben die west- und mitteleuropäischen Sozialisten bisherige überwiegend negative Beurteilungen der nationalen Bewegungen der Balkanvölker geändert.